

MARTIN ŠRAJER / 25. 6. 2018

Snění o světě zjasněném láskou. Zahraniční přijetí *Starců na chmelu*

Jeden z komerčně nejúspěšnějších a divácky nejoblíbenějších českých filmů šedesátých let si cílenou propagací, chytlavými písničkami a neokoukanými mladými tvářemi vydobyl mimořádnou diváckou popularitu nejen doma, ale i za hranicemi, třebaže ohlasy v tisku byly prostoupeny nejen nadšením, ale i skepsí.

Slavnostní premiéra prvního českého barevného a širokoúhlého muzikálu proběhla 18. července 1964 na čtrnáctém ročníku karlovarského festivalu, kde ji kromě domácích diváků mohli zhlédnout také zahraniční hosté. Následně se objevila první vlna zahraničních ohlasů. „Plnění norem, velkých výkonů pionýrů a velebení kolektivu rozjásanými hymnami výstavby“ se obával recenzent essenského vydání novin *Westdeutsche Allgemeine* z 22. července 1964, vyjadřující na následujících řádcích překvapení nad neochotou mladých hrdinů začlenit se mezi ostatní. *Starce na chmelu* vnímá jako rebelskou tendenci východoevropské kinematografie vyměňovat staré předlohy za „modely, které se zasazují o lepší současnost, i když tato zůstává jen přáním.“

Podobně jsou *Starci na chmelu* vydáváni za důkaz kulturně-politického tání v Československu také v düsseldorfském deníku *Handelsblatt* z 24. července 1964. Předpokladu, že v západních zemích v šedesátých letech více než formálně neotřelé snímky nové vlny rezonovaly komerčně orientované filmy jako *Starci na chmelu*, vychází vstříc také názor jistého belgického novináře, pro něhož Rychmanův muzikál svědčil o „novém duchu v českém filmu.“

Počet zahraničních diváků rychle stoupal i díky uvádění *Starců* na akcích typu Týden československého filmu, pořádaných jak ve východní, tak v západní Evropě (např. v Mnichově nebo v Londýně). Ředitel Francouzské filmotéky a cinefilní guru Henri Langlois si počátkem roku 1965 vyžádal kopii filmu pro uvedení v rámci cyklu „Nové aspekty československé kinematografie“ a během následujících měsíců se *Starci* zúčastnili také filmového festivalu v Bejrútu, Moskvě, Corku, Mar del Plata nebo v New Yorku. Největší ohlas muzikálová love story z chmelové brigády ovšem zaznamenala v zemích východního bloku.

Po Týdnu československých filmů pořádaném v květnu 1965 ve Varšavě vyšla v tamějším *Dzienniku ludowem* nadšená kritika, označující myšlenky filmu, například důvěru v mladé a jejich instinkt pro dobro, za „revoluční.“ Na tradici, ze které *Starci* vycházejí, upozornil Stanislaw Janicki v časopise *Film*. Oproti většině ostatních publicistů odmítá, že by šlo o socialistickou napodobeninu *West Side Story* (r. Jerome Robbins, Robert Wise, 1961): „Americký film předcházela bohatá, jedinečná tradice revuální, jejímž vrcholem jsou filmy – muzikály. Český film, tradice satirických divadélek, zajímavých, ale pro film tohoto typu vhodných jen částečně, a tradice populárních revuí ne nejvyšší třídy.“

Poměrování s americkými muzikály nechybělo téměř v žádné dobové reflexi filmu. Ze srovnání s *West Side Story* přitom *Starci* vycházeli překvapivě často jako film přinejmenším stejně dobrý. Zásluha byla přičítána talentovaným mladým hercům, ironickým textům písní nebo přítomnosti hlubší, „pedagogické“ myšlenky. V květnu 1965 se Týden československého filmu konal také v Londýně. *Starci na chmelu* byli zahajovacím filmem přehlídky.

Margaret Lindmanovou, píšící pro *Sunday Telegraph*, film zaujal jako „ilustrace nekonformistické shovívavosti k ‚úchylkářům‘ strany.“ Krátké zhodnocení *Starců* otiskl *Catholic Herald*: „Film *Starci na chmelu* je dosti naivní muzikál o mládeži na chmelové brigádě. Některé jeho lekce jsou značně doktrinářské, podávané někde duchaplně, jinde s polouvědomělou snahou po sebezesměšnění, ale hlavně se snahou dosáhnout ‚lyrikou vyšší produktivity‘. Film je však půvabně svěží, více než některé britské muzikály a než *West Side Story* (kterou v něčem napodobuje). Hudba je bohatá a melodická.“

Na poplatnost *West Side Story* a dalším americkým muzikálům upozorňuje také recenze londýnského kulturního periodika *What's On*, v níž je dále uvedeno, že „politických přísad“ se ve filmu nachází málo a „jsou omezeny na několik satirických šlehů, které však jen udiví vážností jejich záměrů.“ Ruth Adamová věnuje v recenzi pro časopis anglikánské církve *Church of England Newspaper* zvláštní pozornost reprezentaci sexuality mládeže v opozici k tomu, jak je tato problematika pojmána v západních filmech: „Milostný vztah dvou mladých lidí se vyvíjel úplně jinak, než jsme zvyklí, tj. způsobem, který nás v našich filmech většinou nudí. Dalo by se předpokládat, že angličtí diváci si budou stěžovat na cenzuru a říkat, že to není skutečný život.“

Více než o filmových kvalitách *Starců*, shrnutých mnohdy do pár postřehů o dobré zábavě podle západního vzoru, se mnozí recenzenti rozepisovali o poselství filmu a míře jeho ideové nonkonformity, jak dosvědčuje třeba citace ze švýcarského deníku *Der Bund*: „Dalo by se namítnout, že příběh byl možný v Chruščevově [sic!] éře, a že dnes již neodvratně patří minulosti. Naproti tomu může být zřetelným znamením hlubokého příbuzenství mezi západní a východní Evropou, navzdory všem společenským systémům.“

K inspirativním úvahám film navedl libanonské publicisty, kteří jej měli možnost zhlédnout na pátém ročníku mezinárodního filmového festivalu v Bejrútu: „Ale ve své zdánlivé veselosti se *Starci na chmelu* dotýkají dvou vážných problémů: především hříchu, který zakládá ‚individualistické‘ chování v socializujících zemích. (...) A tohle je ten druhý věčný problém: neprodyšná překážka, která vždy existuje mezi dvěma generacemi.“ Případně: „Ladislav Rychman nám vypráví příběh mladých lidí, kteří mají odvahu klást si otázky, odmítat prefabrikované odpovědi, kteří se ptají, zda Bůh opravdu neexistuje, kteří čtou Marxe, ale také Senecu a Schopenhauera, kteří sní o světě zjasněném láskou a končí tím, že ho vytvářejí.“

Filmový kritik Jean de Baroncelli ve francouzském *Le Monde* z druhého února 1966 vyjádřil domněnku, že film by pro svůj výsměch „oficiálnímu potěšení ze společné práce“ a vyzdvižení práv jednotlivce na „takový život, jaký se mu líbí“, mohl uspět také u francouzských diváků. Proti převládajícímu názoru, že film adoruje svéhlavost mladých hrdinů, se vymezil M. Kuzněcov v tiskovém orgánu Ústředního výboru Komsomolu *Komsomolskaja pravda*, tedy v deníku, jehož stanoviska měla plně souznít

s oficiální doktrínou sovětského komunistického vedení: „Ve filmu vůbec není oslavován individualismus! Oslavuje se tu čest nad vychytralostí, přímot nad vyhýbavostí, čistota citů nad hloupostí, osobnost nad bezvýrazností.“

A. Treťjakov v novinách *Udmurtskaja pravda* pro změnu interpretoval význam filmu takto: „Film podporuje právo mladého člověka na osobitost a žádá od vychovatelů, aby ji citlivě respektovali. Tak je třeba rozumět filmu *Starci na chmelu*.“ Ze sovětských ohlasů, přibývajících s tím, jak byl film během roku 1966 postupně uváděn v jednotlivých republikách, stojí za pozornost ještě recenze pro časopis *Znamja junosti* z října 1966, jejíž autor předpokládal neobeznámenost čtenářů s muzikálovým žánrem, a představil jim jej takto: „Je natočen v žánru, kterému se říká muzikál a který je po slavné *West Side Story* velmi populární. Není to ani hudební film, ani revue, ani balet. Muzikál zahrnuje všechny tyto prvky, které spojuje v něco jednoduššího a vystupuje jako celek.“

V německém časopise pro mladé *Junge Welt* vyšla recenze na *Starce* v srpnu 1965, autorka si v ní všímala mimo jiné disonance jednotlivých částí filmu: „Většina hudebních tanečních masových scén – práce na chmelnici, taneční večer, scény v ložnicích – je nesena mládežnickým temperamentem, nenucenou veselostí a rytmem. Ve scénách mezi Hankou a Filipem – mladým mileneckým párem – a zvláště v konfrontaci mezi mladou a starší generací pociťujeme uměle vystupňovaný způsob zobrazení, což působí rušivě.“ Za největší nedostatek jinak chváleného filmu byla v magazínu *Films and Filming* označena hudba. Písně prý „nejdou dobré, a hlavně se nedají poslouchat.“ Maďarský filmový publicista István Csik filmu pro změnu vytýkal „plochý, náhražkový, stereotypní humor“ a šablonovitost situací i postav.

Přes nejednoznačné kritické ohlasy byl film Ladislava Rychmana obrovským diváckým hitem. Přinejmenším v zemi svého původu (čísla ze zahraničí nejsou k dispozici). Česká distribuční premiéra *Starců* proběhla 18. září 1964. Do konce měsíce film navštívilo téměř dvě stě tisíc diváků. Jenom v Československu jej do poloviny roku 1965 zhlédli téměř milion diváků a tržby přesáhly čtyři miliony Kčs. Obesílání zahraničních filmových akcí pokračovalo až do léta roku 1968, kdy mohli *Starce* vidět diváci v Rimini nebo v Sofii. Počet jeho diváků v Československu v té době již překonal hranici dvou a půl milionů. Po nástupu normalizace byl film na základě rozhodnutí Ústřední půjčovny filmů a vedení československé kinematografie stažen z oběhu a vyřazen pro další

promítání.

Všechny citované texty byly v letech 1965 až 1967 publikované v *Československé kinematografii ve světle zahraničního tisku*.